"TARIFLASH, TAVSIFLASH, TUSHUNISH VA TUSHUNTIRISHNING ILMIY TADQIQOTDA TUTGAN O'RNI"

Namangan davlat pedagogika instituti falsafa fanlari bo'yicha falsafa doctori (PhD), dotsent -Qambarov Abdujabbor Baxrooliyevich

Namangan davlat pedagogika instituti "Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta’lim)mutaxassisligi 1-kurs magistranti Jamoldinova Shohsanam Avazbek qizi

Annotatsiya

Ushbu tezis ilmiy tadqiqot jarayonida tariflash (aniqlash), tavsiflash, tushunish va tushuntirishning markaziy va o‘zaro bog‘liq rolini tahlil qiladi. U ushbu to‘rt elementning ilmiy qat’iylik, asoslilik va bilimlarni rivojlantirish uchun qanchalik muhimligini ko‘rsatadi. Falsafiy asoslardan tortib amaliy metodologik yondashuvlargacha bo‘lgan dalillarni sintez qilib, tezis ilmiy izlanishning murakkabligini yoritadi va ushbu jarayonlarning har biri ilmiy bilimlarni yaratish va tarqatishda qanday ajralmas ekanligini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: Ilmiy tadqiqot, tariflash, tavsiflash, tushunish, tushuntirish, metodologiya, epistemologiya

Abstract

This thesis analyzes the central and interconnected roles of definition, description, understanding, and explanation in the scientific research process. It demonstrates the critical importance of these four elements for scientific rigor, validity, and knowledge advancement. Synthesizing evidence from philosophical foundations to practical methodological approaches, the thesis illuminates the complexity of scientific inquiry and emphasizes how each of these processes is integral to creating and disseminating scientific knowledge.

Keywords: Scientific research, definition, description, understanding, explanation, methodology, epistemology

Аннотация

Данная диссертация анализирует центральную и взаимосвязанную роль определения, описания, понимания и объяснения в процессе научного исследования. Она демонстрирует критическую важность этих четырех элементов для научной строгости, обоснованности и развития знаний. Синтезируя данные от философских основ до практических методологических подходов, диссертация освещает сложность научного поиска и подчеркивает, как каждый из этих процессов неотделим от создания и распространения научных знаний.

Ключевые слова: Научное исследование, определение, описание, понимание, объяснение, методология, эпистемология

Ilmiy tadqiqot – bu dunyo haqidagi bilimlarimizni kengaytirishga qaratilgan murakkab va ko‘p bosqichli jarayon. Biroq, bu jarayonning asosiy elementlari – tariflash, tavsiflash, tushunish va tushuntirish – ko‘pincha ilmiy ta’limda yetarli darajada e’tiborga olinmaydi, bu esa ilmiy metodni shunchaki "retsept" sifatida qabul qilishga olib keladi. Ilmiy tadqiqotning falsafiy asoslarini tushunishdagi bu bo‘shliq, ayniqsa, bo‘lajak olimlar orasida, tadqiqotning chuqur murakkabliklarini amaliy tajriba orqali o‘rganishga majbur qiladi [1]. Shunday qilib, ilmiy izlanishning mohiyatini tashkil etuvchi ushbu to‘rt asosiy ustunni tizimli ravishda tahlil qilish zarurati yuzaga keladi.

Ushbu tezisning maqsadi – tariflash, tavsiflash, tushunish va tushuntirishning ilmiy tadqiqotdagi ajralmas, o‘zaro bog‘liq rollarini tizimli ravishda tahlil qilish va namoyish etishdan iborat.

Ilmiy tadqiqotning o‘zagi falsafa bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u "meta-fan" sifatida ilmiy izlanishning jarayoni va ma’nosini muhokama qiladi. Fan falsafasi "biz

qanday bilamiz" degan fundamental savolga javob berishga intiladi, bu esa uning epistemologiya bilan yaqin aloqasini ko‘rsatadi [2]. Bu falsafiy asos, tariflash, tavsiflash, tushunish va tushuntirish kabi to‘rt asosiy elementning ilmiy tadqiqotda tutgan o‘rnini chuqur anglash uchun zamin yaratadi.

Har qanday ilmiy tadqiqotning asosi uning o‘rganish ob’ektlarini aniq tariflashdan boshlanadi. Bu intellektual jihatdan talabchan vazifa bo‘lib, turli tadqiqotlarning tasodifan turli hodisalarni o‘lchashining oldini oladi. Metodologiyada "konseptlar", "konstruktlar" va "o‘zgaruvchilar" o‘rtasidagi farqni tushunish muhimdir. Konseptlar – bu "gazeta" kabi aniq empirik referentlarga ega bo‘lgan kuzatiladigan, nomlangan g‘oyalardir. Biroq, "media ishonchliligi" yoki "intellekt" kabi mavhum, kuzatilmaydigan g‘oyalar bilan ishlayotganda, tadqiqotchilar konstruktlar bilan shug‘ullanadilar. Bu nazariy birliklar juda aniq ta’riflarni talab qiladi, ular nimani o‘z ichiga oladi va nimani istisno qiladi, chunki hatto "daromad" kabi oddiy atama ham bir nechta talqinlarga ega bo‘lishi mumkin [3].

Konstruktlar bevosita o‘lchanmaydiganligi sababli, tadqiqotchilar ularning empirik ekvivalentlari sifatida o‘zgaruvchilardan foydalanadilar. Masalan, "intellekt" uchun "IQ balli" o‘zgaruvchi bo‘lishi mumkin. Operatsionalizatsiya jarayoni mavhum konstruktlarni aniq, o‘lchanadigan ta’riflarga aylantirib, nazariy va empirik tekisliklarni bog‘laydi [3]. Bu ikki tekislikli model tadqiqot g‘oyalarini aniq dalillar bilan bog‘lash uchun muhimdir.

Bundan tashqari, terminologiyani samarali boshqarish, ayniqsa, tez rivojlanayotgan sohalarda, masalan, hayot fanlarida, aniq va izchil aloqa uchun juda zarurdir [4]. Atamalarni tizimli ravishda yig‘ish, tartibga solish va standartlashtirish barcha hujjatlar va tillarda aniqlikni ta’minlaydi, bu esa bemor xavfsizligi va tartibga solish talablariga rioya qilish uchun hal qiluvchi ahamiyatga egadir. Inson lingvistlari, texnologik yutuqlarga qaramay, bu jarayonda ajralmaydi, chunki ular chuqur lingvistik va madaniy tajribani taqdim etadilar, sohani tushunadilar va avtomatlashtirilgan vositalar o‘tkazib yuborishi mumkin bo‘lgan nozikliklarni aniqlayoladilar [4]. Shunday

qilib, aniq tariflash ilmiy tadqiqotning asosini tashkil etadi, uning ishonchliligi va tushunarliligini ta’minlaydi.

Tariflashdan so‘ng, ilmiy tadqiqotning navbatdagi muhim bosqichi hodisalarni tavsiflash, ya’ni ma’lumotlarni yig‘ish va tizimli ravishda taqdim etish hisoblanadi. Tadqiqot metodlari ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilishning o‘ziga xos tartib-qoidalaridir. Tegishli metodlarni tanlash ma’lumotlarni qanday yig‘ish va qanday tahlil qilish bo‘yicha ikkita asosiy qarorni o‘z ichiga oladi. Ma’lumotlarni yig‘ish tanlovlari sifat (g‘oyalar, tajribalarni o‘rganish) va miqdoriy (mexanik tushunish, gipotezalarni sinash) ma’lumotlar, birlamchi (original) va ikkilamchi (mavjud) manbalar, shuningdek, tavsifiy (mavjud holatni o‘lchash) va eksperimental (sabab-oqibat uchun aralashish) dizaynlarni o‘z ichiga oladi [5].

Tadqiqot ishlarida "Metodlar" bo‘limining asosiy maqsadi – malakali tadqiqotchi tadqiqotni aniq takrorlashi uchun yetarli eksperimental tafsilotlarni taqdim etishdir. Ilmiy ish natijalarining ilmiy qiymati ularning takrorlanuvchanligiga bevosita bog‘liq; bunisiz tadqiqot asosli ilmiy prinsiplarni aks ettira olmaydi [6]. Bu, tavsiflashning nafaqat ma’lumotlarni to‘plash, balki ularni shaffof va takrorlanadigan tarzda taqdim etishni ham o‘z ichiga olishini ko‘rsatadi. Aniq tavsiflash keyingi tahlil va tushunish uchun mustahkam empirik asos yaratadi.

Tavsiflangan ma’lumotlar to‘plami o‘z-o‘zidan ma’no bermaydi; ularni tushunish, ya’ni talqin qilish va ulardan xulosalar chiqarish kerak. Fan dunyo haqida xulosalar chiqarish jarayoni sifatida tavsiflanadi, bunda asosan induktiv va deduktiv fikrlash usullari qo‘llaniladi, abduktiv fikrlash esa induktiv metodning bir varianti hisoblanadi [1]. Ma’lumotlarni tahlil qilish metodlari ma’lumot turiga moslashtiriladi. Sifat tahlili matn manbalaridan so‘zlar, g‘oyalar va ma’nolarni talqin qiladi, tadqiqotchining hukmiga tayanadi. Miqdoriy tahlil esa chastotalar, korrelyatsiyalar yoki sabab-oqibat munosabatlarini tushunish uchun raqamlar va statistikalardan foydalanadi [5].

Fan falsafasida sababiyat va induktiv fikrlash atrofida muhim munozara mavjud. Devid Yum sababiy da’volar yoki o‘tmishdagi korrelyatsiyalarga asoslanib kelajakni bashorat qilish uchun ratsional asos yo‘qligini ta’kidlagan.

Xulosa

Ushbu tezisda tariflash, tavsiflash, tushunish va tushuntirishning ilmiy tadqiqotdagi fundamental va o‘zaro bog‘liq o‘rni atroflicha tahlil qilindi. Asosiy natijalar shuni ko‘rsatadiki, bu to‘rt element ilmiy qat’iylik, asoslilik va bilimlarning uzluksiz rivojlanishi uchun ajralmasdir. Bu jarayonlar alohida bosqichlar emas, balki ilmiy bilimlarni yaratish va tasdiqlashning yagona, integratsiyalashgan jarayonini tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] The Philosophy of Science. 1: What Is Science, and How Is Science Done? | Answers Research Journal – https://answersresearchjournal.org/science/philosophy-science/

[2] Philosophy of Science Overview – Introduction to Philosophy – https://pimaopen.pressbooks.pub/introphilosophy/chapter/philosophy-of-science-overview-and-coursework/

[3] Precision in Research: The Art of Defining Terms of Enquiry – https://journalism.university/communication-research-methods/precision-research-art-defining-terms/

[4] Ensuring Consistency: Terminology Management in Life Sciences ... – https://www.powerling.com/blog/ensuring-consistency-terminology-management-in-life-sciences-translation

[5] Research Methods | Definitions, Types, Examples - Scribbr – https://www.scribbr.com/category/methodology/